

## Сибир в паметта на българите от Бесарабия

Елена Водинчар

(Институт за етнология и фолклористика с Етнографски музей, Българска академия на науките: ул. Московска ба, София 1000, България)

**Резюме.** В статията е направен опит да се анализират представите за Сибир у българите в Бесарабия (исторически от края на XVIII в. до началото на XX в. тази територия е в състава на Руската империя, от 1945 до 1991 г. — е в състава на СССР, от 1991 до наши дни е в границите на Молдова и Украйна). Биографичните разкази на родените през първата половина на XX в. българи, поколението, което пази спомена за преселването в Сибир в хода на Столипенската реформа (1906) и по време на колхозното строителство и разкулачването (1946), показват наличието на два модела на възприемане на Сибир — позитивен и негативен, както и това, че вторият оказва значително влияние на представите за Сибир у съвременните поколения българи от Бесарабия.

**Ключови думи:** Бесарабия, българи, Сибир, миграция, Столипинска реформа, разкулачване.

Проучването е извършено в рамките на проекта на Института по етнология и фолклористика с Етнографски музей към БАН КР-06-Rusia-2/27.09.2019 „Българите в Урал и Сибир през XX–XXI век: история, култура, идентичност”, в рамките на програмата за двустранно сътрудничество България — Русия (2018–2019).

**Дата на получаване на статията:** 22 април 2021 г.

**Дата на публикуване:** 25 юни 2021 г.

**За цитиране:** Водинчар Е. Сибир в паметта на българите от Бесарабия // Традиционна култура. 2021. Т. 22. № 2. С. 101–110.

**DOI:** <https://doi.org/10.26158/TK.2021.22.2.008>

В паметта на българите от Бесарабия Сибир се свързва с две преселения. Първото обхваща границата между две столетия — края на XIX в. и началото на XX в. и се представя за време, в което този далечен край навлиза в бита на българите като социално-икономическа възможност за стабилност и просперитет. Второто е принудително преселване на разкулачените българи през 1946 г. и вдвояването им в специални селища. В този ред на мисли в колективната памет на българската общност в Бесарабия Сибир се осмисля в рамките на два полярни модела: този на добрите условия за социално-икономическо развитие и този на дълбоката етнопсихологична травма. И ако единият

изпъква като доброволен избор, то другият е обременен от печата на насилието. Но парадоксът идва от това, че и двата модела могат да се обединят с метафоричния израз „ходене по мъките”.

От гледна точка на етноложкото познание проблемът за българското присъствие в Сибир и паметта за тези преселвания не са достатъчно изучени. С оглед на това беше разработен проект на Института за етнология и фолклористика с Етнографски музей при Българската академия на науките (КП-06-Русия-2/ 27.09.2019) в рамките на програмата за двустранно сътрудничество между България и Русия с тема „Българите в Урал и Сибир през XX и XXI в.: история, култура, идентичност”.

Проектът засяга въпроси, свързани с установяването и пребиваването на българи през различни периоди в далечните северни области на днешната Руска Федерация, а темата на настоящата статия се вписва в така набелязаната проблемна рамка, като се занимава с причините и характерът на преселването на българи конкретно от района на Бесарабия в Сибир и Урал. Избрах тази тема, тъй като тя е не само продължение на проучванията ми на миналото на българите от Бесарабия, но и като представител на тази общност, занимаващ се с етноложки изследвания. Съвсем естествено бе да съсредоточа вниманието си върху мемориалната проблематика, и в частност — върху формирането на паметта за Сибир сред българската диаспора в Одеска област на Украйна и Молдова. Тъй като статията е резултат на предварителни проучвания и начален етап от теренна работа по темата, тя няма претенции за изчерпателност. Като цяло анализът се основава на архивни и публикувани материали, както и на отделни интервюта в някои от българските села в изследвания регион, и е по-скоро опит да се даде обективна представа за историческите събития и факти, пречупени през призмата на личното преживяване.

В уводните бележки към социологическото проучване „Бесарабските българи за себе си” Петър-Емил Митев казва: „*Историята на загубени илюзии*” [Митев 1996, 18]. Думите на българския социолог се отнасят към жизнения път на всяка една генерация българи в Бесарабия в разстояние от 200 години преселение<sup>1</sup> в този край. Този извод важи с пълна сила и за поколението от края на XIX в., време, в чийто сложен контекст проблемите с недостига на обработваема земя задвижват махалото на общественото явление „трудова миграция в Сибир”. И не само, това поколение

формира отправната точка в представите за Сибир у българите в Бесарабия. Всичко започва с някои исторически събития, които предопределят възникването на стремеж за доброволно преселване в Сибир в края на XIX и началото на XX в.

На първо място трябва да се отбележи аграрната реформа от 1871 г., утвърдила нови правила<sup>2</sup> за възворените на държавни земи бивши колонисти. В резултат на това „височайше” решение българите в Бесарабия губят завинаги колонистските права<sup>3</sup>, превръщайки се в обикновени селяни собственици, подчинени изцяло на руските имперски закони. Едно от следствията на този акт е въвеждането на задължителна военна повинност, което на свой ред прокарва пукнатина в консервативната структура на битието на българската колония в Бесарабия. Разбира се, има съпротива<sup>4</sup>, пишат се писма до властите с молба за връщане на статута на „колонисти”, изразява се недоволство, но процесът е в ход и идва ред на нови времена, идеи и стратегии. Задължителната военна служба за младите мъже и участието им в различните военни кампании (Руско-турската освободителна война от 1877–1878 г., Руско-японската война от 1904–1905 г., Първата световна война от 1914–1918 г.) оставя видими негативи върху развитието на общността в демографско и икономическо отношение. На практика голяма част от мъжкото население загива във войните, семействата остават без основната работна ръка. В този ред на мисли историците констатира, че обедняването на домакинствата и нестабилността в областта водят до натрупването на недоволства сред бившите войници и селяни [Червенков, Думиника 2013, 220–221]. В добавка към това трябва да се посочи, че годините 1892 и 1899 са сушави и неплодородни, което допълнително влошава живота на населението.

<sup>1</sup> Най-масовите преселвания на българи от българските земи в Бесарабия са извършени в годините на руско-турските войни (1806–1812 и 1828–1829) и по време на Кримската война (1853–1856), подробно вж.: [Скальковский 1848; Мещеряк 1965; Белова 2004; Дойнов 2005].

<sup>2</sup> За тези правила, подробно вж.: [Разин 1871 (77)].

<sup>3</sup> С Указ на руския цар Александър I от 29 декември 1819 г. „О поселении в Бессарабской области болгар и других задунайских переселенцев, с присовокуплением ведомости округам назначаемым для поселения их” (За заселването в Бесарабска област на българи и други заддунавски преселници, с приложение ведомостите на окръзите, определени за тяхното заселване) на българите в Бесарабия е даден статус „колонисти” с конкретни права и привилегии, подробно вж.: [Титоров 1903, 85–92].

<sup>4</sup> За недоволствата по повод отмяната на колонистските права, вж.: [Червенков 2003, 151; Червенков, Думиника 2013, 202].

На второ място идва Указът от 1908 г., според който става разпределяне на земята без право на допълнителен дял при увеличаване числеността на семейството. В този смисъл акад. Николай Державин констатира, че за последните 50 години населението на българските колонии почти се е удвоило: от 87 хил. то се е покачило на 170 хил., което не може да се каже за поземлената квота, тя си остава същата [Державин 1914, 56]. Така голяма част от семействата стават малоимотни, а земята за тях е основен източник на препитание. Тази поредица от кризи води към нарастване в общественото пространство на идеята за миграция, която, види се, има своите основания и потребности.

Към тези фактори, създаващи условия за зараждане на потребността за търсене на обработваема земя, следва да се добави следния исторически момент. През 1881 г. в Руската империя се утвърждава наредба с временни правила за преселване на селяни на държавна земя. Обаче тези правила не само не способстват за развитие на преселническия процес, но в някаква степен забавят неговия ход [Воробьева, Рыбаковский, Рыбаковский 2016, 16]. Действително, този държавен акт никак не може да се определи като стимулиращ миграцията. Напротив, съгласно правилата по този закон желаещите да се преселват е трябвало да върнат в селската община цялата поземлена собственост без правото на компенсация, да разполагат със сума от 125–300 рубли, да имат паспорти и разрешителни от различни ведомства и нещо много важно — да са участници във военни събития [Червенков, Думиника 2013, 236–237]. Но целият този комплекс от условия не успява да спре процеса на търсене на земя, защото както справедливо отбелязва Фьодор Бодур (род. 1926 г.) от с. Кайракия, Молдова: „*Българинът без земя е като птица без криле, като риба без перки, като въртица без нокти*” [Бодур 1996, 191]. Документите сочат, че например през 1895 г. близо 300 българи от гр. Тараклия изразяват писмено желание за преселване на държавни земи в Сибир и Степния край (днес Североизточен Казахстан) [Червенков, Доминика 2013, 241].

Столипинската реформа от 1906 г. променя характера на преселническата държавна политика, съгласно която селяните имат право да продават и купуват земя,

да се изселват зад пределите на своите общини, както и това сами предварително да избират мястото за трайно заселване [Воробьева, Рыбаковский, Рыбаковский 2016, 21–22]. Това подобряване на преселническата политика става повод в редица големи български села да се формират групи по десетина семейства, които подават колективно молби за преселване в свободните територии на Сибир и Далечния изток. Миграционният процес в северните райони на Русия има определен ход на реализиране. Стартира със запознаването на хората с идеята за преселване в Сибир, като за целта са избирани видни представители на селището, натоварени със задачата да проучат въпроса на място, т.е. изпращани са до определените за преселване земи. По този повод Ана Барбарова (род. 1925 г.) от с. Кортен, Молдова разказва следния спомен за своя дядо: „*Дядо се ползвал с голямо уважение в селото, защото бил добър стопанин, справедлив, разбран, добродушен, набожен, не пропускал нито едно богослужение. Добре знаеше не само български, но и руски и румънски. Два пъти беше избран за кмет на селото (1906–1909, 1919–1920). От него съм чувала, че по поръчка на мирския сход купил със събраните пари от бащите на безземелните семейства земя на памещика край р. Прут. Там са преселили от нашия Кортен няколко десетки семейства и основали ново село Стояновка... Още съм чувала от дядо, че той бил пращан от селото да избира земя при Столипин за желаещи от Кортен да се преселят на Кавказ. Той бил там с пратеници от други български и гагаузки села... Тогава от селото са заминали 12 семейства, но попаднали не на Кавказ, а чак в Тургайските степи, някъде към Урал... Повечето от тези семейства се върнаха, не им харесало...*” [Барбарова 1996, 175].

В спомените на поколенията в изследваната общност от първата половина на ХХ в. Сибир присъства като територия, която се намира „нагоре в Русията” и обхваща безкрайната шир от Кавказ през Урал и Тургай, та чак до Амурския край. Конкретиката на описанията за Сибир разгръщат смесени характеристики и разбирания във възприемането на този обширен историко-географски регион. И в този смисъл пространството е обвързано асоциативно, което разгледано през призмата на разказа обособява събития

и факти, свързани с двата споменати погоре два исторически периода в развитието на българската общност в Бесарабия.

Често животоописанията на информаторите предоставят сведения за събития и факти, които в по-малка или по-голяма степен намират връзка с най-различни исторически процеси, характерни за цялата българска общност. Така например в разказите за гурбетчийството *зароботки* и свързаните с него пътувания се открива информация за първата миграция на българи от Бесарабия в Сибир. Ето например какво споделя за жизнения път на семейството си Юрий Кишкилев от с. Кортен, Молдова: *„Почти сто години, приблизително до 1910 г., прадедите ми живели в с. Кортен, а след това нова беда сполетяла селяните — липсата на земя заставила семейството на дядо ми да се пресели в Оренбургска област на Русия. Но преди това той участвал в Руско-японската война през 1904–1905 година като доброволец. <...> От Бесарабия за Русия заминал целият род на дядо. Той взел със себе си трите деца..., заминали и братията му — Радион, Михаил и Иван. Ще повтора още веднъж, че те заминали, защото нямали земя. <...> След преселването в Урал в с. Илек, в семейството на дядо ми се родили още няколко деца — Мария, Захарий, баща ми Георгий (1916–1991) и Иван. Дядо ми както и повечето български семейства, имал много деца. Те се занимавали с градинарство или се наемали за говедари. През 1917 г., след революцията в Русия, според разказите на дядо ми, повечето от преселилите се българи и гагаузи поддържали болшевиките. Самият дядо бил избран за председател на създадения тогава комитет на бедните. <...> Днес тези събития могат да се оценяват различно. За някого те са светли, за други — обратно. Но това са фактите, искаме или не искаме — така е било”* [Кишкилев 1996, 141].

В цитирания автобиографичен текст може да се забележат няколко важни момента, маркиращи сценария на трудовата миграция в Сибир: напускането на родното място е обусловено от недостиг на земя, заминаването има характер на мигриране с цел трайно установяване в други пространства, мигрират цели семейства, които на новото място развиват познати дейности и поминъци, преселникът е участник във военна кампания. Погледната от историческа гледна точка посочените

биографични факти имат пряко отношение към проблемите на българското село в Бесарабия от края на XIX в., а също така и към аграрната политика на Руската империя от този период. Така например в историческите изследвания тази миграция в Сибир се схваща като социално-икономическа, предизвикана от неплодородни години, изтощаване на земята, висока раждаемост, обезземляване и обедняване на населението [Червенков, Думиника 2013, 235].

Търсенето на свободна земя за постоянно настаняване в някои от далечните райони в Русия (Кавказ, Урал, Сибир, Тургай и др.) се свързва с определени делегирани лица, които народната памет назовава с думата *„хадок”*. Любопитен е фактът, че в речника на българските от с. Чийший (днес с. Городнее, Одесска обл., Украйна) тази дума битува и в наши дни като нарицателно за хора, които често обикалят из чуждите земи. В тази връзка може да се чуят изразите *„виж го тоя хадок, пак се е заметлосал на някъде”* или *„кой вятър те брули, бе, хадок”*.

Тук е мястото да се отбележи, че понякога тези пратеници преразказват на своите съселяни видяното и чуто в доста преувеличена форма, като по този начин засилват копнежа за по-добър живот, митологизират далечния край в място с лесни възможности за доход и разбогатяване. В други случаи *„ходоките”* са натоварени да сключват договори, зад които стоят далавери и измами. В тази връзка в спомените често се отбелязва, че по време на преселването в Сибир доста семейства са останали излъгани, поради което част от тях се връща обратно в Бесарабия, други умират по пътя, а трети решават да продължат живота си там. Нещо повече, съдържанието на устните описания се покрива с писмените исторически данни, което на свой ред изгражда единна сюжетност за миграцията на българи от Бесарабия в Сибир в края на XIX — началото на XX в. Значимото в случая е, че реконструирайки минали събития, факти и образи, колективът се обединява около тях, а оттам и се идентифицира чрез тях.

Втората група интервюта, в които Сибир се посочва за място на масово изселване на българи от Бесарабия, се отнасят до повествования, свързани с утвърждаването на съветската власт в този край.

Голяма част от тези животоописания са наситени със сюжети и подробности, сякаш техните автори отдавна са чакали своя час, за да разкажат за „дигането“, „за кулаците“, „за Сибир“. В други случаи обаче е видима нарочната забрава и нежеланието да се говори на тази тема. Така например спомените на Димитър Афанасиевич Иванов, род. 1928 г. от с. Купоран (днес Ровное, Украйна) изобилстват от факти, дати и събития, които си струва да се публикуват в подробност. Повествованието започва така: *„Калхозното строителство у нас в Купоран започна през 1946 година, есента. А нашето семейство се записа в колхоза пролетта на следващата 1947 г. И трябва да има име тоз калхоз, та го нарекоха «Първи Май». Виждаш ли ей там, отсреща един празен двор, та там живяха наши роднини, чичо Васьо. И двамата братя ги взеха в Сибиря! А зад тяхната къща живееше сестра им — и тях в Сибир! Та в тази тяхна къща направиха калхоз Первое Мая, а в сестряната им — кантора организираха. А ние есента насяхме зимница, а то дявол да го вземе, порасна, а ма рядко, тук-там. И пролетта като запука друг колхоз — отне най-плодородните ниви у хората и нашите също. Дадоха ни лоша земя, на която нищо не стана. А щом не си в колхоза, си единоличник, ще трябва да сдъдеш нещо на государството. А какво ще сдъдеш като хич нямаш. Като имаш нещо, идват и ти го взимат всичко, уж за государството... И тос чичо Васьо ги дигнаа през 1948 година, а им разрешиха да се върнат чак през 1958 г. аз ходих да ги посрещна на станцията Березино. И какво стана — не им разрешиха да си влязат в двора, дори да останат да живеят в село. И те заминаха в Молдова и се установиха в градчето Бесарабка. Там си купиха една малка къщичка. А пък в Сибиря първата година са живели в бараки, а после си построили къща, а ма не от камък, а от тухли. То там имало и дърводелци, и строители и разен народ с разни професии... Изселиха ги от тук, за да ни кулакват, а да ходят там, в оная пустош да работят. А те нашите хорана нали знаете колко са работни. Та ми разказва какво стопанство са имали, двор, къща. Та десет години там живяха и после, като умря Сталин и се поразбутаха нещата, се върнаха. То не всички се върнаха, но някои от диганите си дойдоха тук, в Бесарабия”.*

Насилственото изселване на българи в Сибир се свързва с така наречената политика на съветската власт за разкулачване на заможните селяни, противостоящи на колхозното строителство в Бесарабия [Пасат 1993, 57]. Всъщност това е най-тежкото обвинение, давано от съветската власт на десетки български семейства от Бесарабия, постигнали своите добри резултати в икономически план с труд и упоритост. На въпроса ми дали е имало съпротива от страна на хората, Ана Куруч (род. 1945 г.) от с. Чумлекьой (днес Виноградное, Украйна) беше кратка: *„Взеха ги през ноцта, дори не разбрахме какво се случи... Изселиха ги в Сибир, за да няма много богати и всички да са равни! А равни хората никога не станаха!”.*

Подобни отговори формират друга група разкази за това масово изселване. Прави впечатление емоционалната умереност, с която се разказва за тази драматична страница в живота на българите в Бесарабия. Може би защото там, на изселеното място в „далечната Сибиря“, на техните съседни, роднини и близки им е било позволено да си строят къщи, да създават семейства, да учат, да спазват определени етнически традиции, да работят. Но дори и в този, на пръв поглед уж човешки ред, е имало тревога. В спомените на Илия Деде от с. Гюлмян (днес Яровое), Украйна, „сблъсъкът“ със Сибир е описано така: *„По пътя за Сибир ни беше много трудно, преди всичко поради силните студове. Нас, децата, нямаше с какво да ни хранят. Майка ми и баща ми винаги с благодарност си помняха за хората, изселени като нас, които ни помогнаха да оцелеем и да се доберем до мястото на принудителното преселване. Заселиха ни в с. Ново-Маринка, Томска област... Баща ми и майка ми бяха длъжни всеки ден сутрин и вечер да се разписват, работиха в колхоза «Путь Ильича»... На нашето семейство дадоха малка къща в лошо състояние... гладувахме... Но хората в Нова-Маринка бяха добри и ни носиха кой ведро с картофи, кой сладка ряпа... Когато ни питаха за какво са ни изселили с учудване препитваха: «И работници сте нямали, и сами сте работили — и са ви набедили за кулаци!» А дядо Кривенок се смееше и казваше: «Работили като глупаци, а ги изкарвали като кулаци! <...> През 1956 г. беше ни разрешено да се върнем в родното село...» [Деде 1996, 128].*

Зад лаконичния разказ прозират различни теми — за страданията по време на принудителното пътуване, за тежките условия при вдворяването, за унижителното подписване всеки ден, за състраданието и помощта на обикновените хора, за пословичното трудолюбие на българина, и не на последно място — за обичта към родното, събрано в кратката констатация „Върнахме се”.

Прави впечатление, че споделяните преживявания са лишени от агресивност, имат характера на смиреност. Обаче тази особеност в разказването не прави историческите факти чак толкова желани за споделяне. За част от респондентите темата е неприемлива, а премълчаването е често срещания отговор на въпросите за „дигането в Сибир”. Така например срещата ми с Мария Куруч (род. 1925 г.) в с. Чумлекьой (днес Виноградовка), Украйна бе по повод набавянето на информация за календарните празници и обичаи в селището. Баба Мария се оказа най-приказливата информаторка по въпроса. Зарадвах се и реших да продължа с въпросите за „дигането” и ето какъв диалог се получи:

Е. В.: Бабо Марийо, чух, че някои хора от вашето село са ги дигали, къде са ги дигали?

— М. К.: Ф Сибиря. Виждаш ли къщата отсреща — тях ги дигнаха.

Е. В.: Защо?

— М. К.: Аз знам ли... момиче бях...

Е. В.: Дядо Андрей Бугор ми каза, че са биле богати?

— М. К.: Тъй казват... 6–7 стопанина от цялото село дигнаха.

Е. В.: А когато ги изведоха от двора, седите не ли ги защитиха?

— М. К.: Никой не видя кой и защо — иди го дири! Така беше.

И през цялото време баба Мария подвикваше на патетата па-па-па, които пасяха в тревата и не мислеха да хукват на някъде. Нежеланието ѝ да говори по тази тема беше очевидно. Респондентката, чийто съзнателен живот беше преминал по „съветското” време продължаваше да спазва установеното табу да не се говори по въпроси, засягащи неправомерните действия на съветската власт.

Но наред с премълчаното в разказите за депортацията на българи в Сибир има интервютата, в които все пак се откроява моментът на осъждане на извършеното от

съветската власт. Така например за Иван Денков (род. 1939 г.) от с. Чушмелий (днес Криничное), Украйна „дигането” в Сибир има конкретни извършители и непростиими последствия: „Сталин го прави това нещо... На моята жена, майка ѝ, нали ги дигнаха всички в Сибир. Там всички и починаха. Били богати, наричаха ги кулаки. Дойде заповед и всички в Сибир. А после, когато започна глада знайш ли какво се написа във вестниците: «Какво направихме? Най-силните хлебопроизводители изпратихме в Сибир». Ето така беше! Но това го написаха след като умря Сталин, страх ги беше...”

Откровено заявената позиция е не само израз на търсене на истината. Важното в нея е утвърждаването, че интернираните са „най силните хлебопроизводители”, зад което стои отново самочувствието на българина — стопанин, който знае силата на земята и своите способности.

И още един кратък сюжет от взаимоотношенията на хората, засягащ съдбата на вече завърналите се „кулаци” от дългото пътуване из Сибир: „Баща ми е родом от с. Заря, и през 1951 г. беше изпратен като партиен секретар в това села, в Долната Алба, Молдова... Значи ний имахми дигнати в Сибир ора. Бяа дигнати очень многу семьи. Гату тати гу испратяа насам, гу пусила на идин в двора. И беши такъва палистиката, чи сетни гату са върнаа насам ним даваа къщятъ. Но тоо хъзьяин куту си доди, тати къза тъй: «Ас а там на чирия и съ пустроя, но къщятъ жъм върна! Ас мий совисну а жувеа на орта в къщата». И тъй направи. Ний снй пустроини алис на чирия, сред селуту на чирия. Ъпък им върна къщата. А пък съ пулучи такъв казус — тьяйнаа внук зе мойта дочка, панимавати ква жизня!” (Лидия Татару, род. 1951 г. в с. Долна Албота, Молдова).

Този разказ представя другата гледна точка — не на изселените, а на представителя на новата власт. Тя е пример за нееднозначното тълкуване на събитията, за несъобразяване със спуснатото отгоре и за това, че съвестният човек уважава правата на другите, независимо, че те са дамгосани като кулаци, което в онзи период е било синоним на врагове на народа. Доказателство за човечността в отношенията е сродяването чрез брака на внуците.

Животоописанията, които цитирах в анализа тук до голяма степен илюстрират

формирането на памет за Сибир у българите в Бесарабия. Неоспорим факт е, че за днешните българи това отдалечено място е нерадостен символ. Макар в някои спомени да присъства информация за това, че дори там изселените са успели да се устроят, да създадат дори лично стопанство, те бързат при първа възможност да се върнат „у дома“ и дори да не бъдат допуснати в родната къща или село, те се устройват в същия район.

Анализираните текстове говорят много за народопсихологията на българите от

Бесарабия. Наред с това остават още много въпроси. Така например се очертава проблемът за връзката на потомците на преселилите се и на „дигнатите“ в Сибир българи с Бесарабия, за характера на тези взаимоотношения, за факторите, които подхранват тяхното появяване. Нужна е по-последователна теренна работа с оглед регистриране на повече свидетелски разкази, както и на архивни изследвания за местата на доброволно заселване и на въдворяване, за съдбата на отделните семейства и личности. Но това е предмет на друга работа.

### Източници и материали

Державин 1914 — *Державин Н. С.* Болгарские колонии в России: Таврическая, Херсонская и Бессарабская губернии: Матер. по славянской этнографии // Сборник за народни умотворения и народопис. Кн. 29. София: Държавна печатница, 1914.

Мещеряк 1965 — *Мещеряк И. И.* Переселение болгар в Южную Бесарабию. 1828–1834 гг. Кишинев: Карта Молдовеняска, 1965.

Разин 1871 — *Разин А. Е.* Свод узаконений и распоряжений правительства по устройству поселян-собственников (бывших колонистов), водворенных на казенных землях в губерниях: С.-Петербургской, Новгородской, Самарской, Саратовской, Воронежской, Черниговской, Полтавской, Екатеринославской, Херсонской и Таврической и в области Бессарабской / Сост. и пер. А. Разин. СПб.: Печатня В. Головина, 1871.

Скальковский 1848 — *Скальковский А.* Болгарские колонии в Бесарабии и Новороссийском крае: Статистический очерк А. Скальковского. Одесса: Тип. Т. Неймана и К<sup>о</sup>, 1848.

Титоров 1903 — *Титоров И.* Българите в Бесарабия. София: Печатница на Г. А. Ножаков, 1903.

### Изследвания

Барбарова 1996 — *Барбарова А.* Песните бяха май все тъжни // Бесарабските българи за себе си / Сост. П.-Е. Митев, Н. Червенков. София: IMIR, 1996. С. 169–183.

Белова 2004 — *Белова Е.* Миграционна политика на юге Российской империи и переселение болгар в Новороссийский край и Бессарабию (1751–1871). М.: РГОТУПС, 2004.

Бодур 1996 — *Бодур Ф.* Българинът без земя е като птица без криле... // Бесарабските българи за себе си / Съст. П.-Е. Митев, Н. Червенков. София: IMIR, 1996. С. 190–203.

Воробьева, Рыбаковский, Рыбаковский 2016 — *Воробьева О. Д., Рыбаковский Л. Л., Рыбаковский О. Л.* Миграционная политика России: история и современность. М.: Экон-Информ, 2016.

Деде 1996 — *Деде И.* По пътя за Сибир... // Бесарабските българи за себе си / Съст. П.-Е. Митев, Н. Червенков. София: IMIR, 1996. С. 139–146.

Дойнов 2005 — *Дойнов С.* Българите в Украйна и Молдова през възраждането (1751–1878). София: Проф. Марин Дринов, 2005.

Кишкилев 1996 — *Кишкилев Ю.* Сухите степи се превърнаха в плодородна земя // Бесарабските българи за себе си / Съст. П.-Е. Митев, Н. Червенков. София: IMIR, 1996. С. 139–146.

Митев 1996 — *Митев П.-Е.* Социологическо измерение // Бесарабските българи за себе си / Съст. П.-Е. Митев, Н. Червенков. София: IMIR, 1996. С. 11–26.

Пасат 1993 — *Пасат В. П.* Депортации из Молдавии // Свободная мысль. 1993. № 3. С. 52–61.

Червенков 2003 — *Червенков Н.* В границах Российской империи // Чийшия: Очерки истории и этнографии болгарского села Горднее в Бесарабии. Одесса: Астропринт, 2003. С. 118–155.

Червенков, Думника 2013 — *Червенков Н., Думника И.* Тараклии 200 лет. Т. 1 (1813–1940). Кишинев: S.S.B., 2013.

© Е. Водинчар, 2021

### ИНФОРМАЦИЯ ЗА АВТОРА

**Водинчар Е.** <https://orcid.org/0000-0003-0828-1997>

PhD, главен асистент, Институт за етнология и фолклористика с Етнографски музей, Българска академия на науките: ул. Московска ба, София 1000, България; тел.: +359 (87) 912-43-35; e-mail: v\_olena@abv.bg

# Сибирь в памяти болгар Бессарабии

Елена Водинчар

(Институт этнологии и фольклористики с Этнографическим музеем  
Болгарской академии наук: Болгария, София 1000, ул. Московская, 6а)

**Аннотация.** В статье сделана попытка проанализировать представления о Сибири болгар Бессарабии, исторически с конца XVIII до начала XX в. входившей в состав Российской империи, с 1945 по 1991 г. — в состав СССР, а в настоящее время находящейся на территории Украины и Молдавии. Анализ рассказов о переселении в Сибирь в ходе Столыпинской реформы 1906 г. и в процессе раскулачивания в 1946 г., записанных от старшего поколения бессарабских болгар, родившихся в первой половине XX столетия, обнаруживает наличие двух моделей восприятия Сибири — позитивной и негативной. В представлениях современных болгар Бессарабии наблюдается значительное влияние второй модели на первую.

**Ключевые слова:** Бессарабия, болгары, Сибирь, миграция, Столыпинская реформа, раскулачивание.

Исследование выполнено в рамках проекта Института этнологии и фольклористики с Этнографическим музеем Болгарской академии наук КП-06-Русия-2/27.09.2019 «Болгары Урала и Сибири в XX–XXI вв.: история, культура, идентичность», в рамках программы двустороннего сотрудничества Болгария — Россия (2018–2019).

**Дата поступления статьи:** 22 апреля 2021 г.

**Дата публикации:** 25 июня 2021 г.

**Для цитирования:** Водинчар Е. Сибирь в памяти болгар Бессарабии // Традиционная культура. 2021. Т. 22. № 2. С. 100–110.

**DOI:** <https://doi.org/10.26158/TK.2021.22.2.008>

## КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Воспоминания болгар Бессарабии о Сибири связаны с двумя переселениями. Первое, которое имело место на рубеже XIX–XX вв., было добровольным и давало возможность болгарам жить в условиях социально-экономической стабильности и процветания. Второе, 1946 г., имело насильственный характер. Именно поэтому Сибирь в коллективной памяти болгарской общины в Бессарабии осмысливается в рамках двух полярных моделей: как благоприятное для социально-экономического развития пространство и как регион, где была получена глубокая этнопсихологическая травма.

Болгарский социолог Эмиль Митев заметил, что «история бессарабских болгар — история утраченных иллюзий» [Митев 1996, 18]. Эти слова относятся не только к жизненному пути каждого поколения бессарабских болгар на протяжении 200 лет с момента переселения на южные земли Российской империи в XIX в., но и для тех их потомков, которые в конце XIX — начале XX в. по причине нехватки пахотных земель отправились в Сибирь в поисках лучшей жизни.

Исторические события — аграрная реформа 1871 г., которая лишила болгар

Бессарабии статуса колонистов, и как следствие введение обязательной военной службы для молодых людей и их участие в различных военных кампаниях — негативно сказались на развитии сообщества в демографическом и экономическом отношениях. Н. Державин отмечал, что за вторую половину XIX в. население болгарских колоний увеличилось почти вдвое, а земельная квота оставалась прежней [Державин 1914, 56]. Большое число болгарских семей, для которых земля являлась основным источником к существованию, обеднело. Русско-турецкие и другие войны, череда кризисов, в том числе неурожайные годы, привели к распространению среди бессарабских болгар идеи переселения. Принятая в 1906 г. Столыпинская реформа позволила ей воплотиться в реальность.

Сценарий трудовой миграции в Сибирь, восстанавливаемый по автобиографическим материалам, включает несколько моментов: выезд с места рождения обусловлен нехваткой земли; поселенец — участник военной кампании; переезжают на постоянное проживание целые семьи; на новом месте поселенцы развивают привычные занятия и получают средства к существованию.



В 1946 г. насильственное переселение в Сибирь было связано с установлением советской власти в Бессарабии после окончания Второй мировой войны, а точнее — с политикой по раскулачиванию и выселению богатых крестьян, выступавших против организации колхозов.

В воспоминаниях поколения болгар первой половины XX в. Сибирь — это территория, которая находится «за Россией» и охватывает бескрайние просторы от Кавказа через Урал и Казахстан до Амурской области. Неоспоримый факт, что для нынешних бессарабских болгар Сибирь — символ несчастья. Хотя в некоторых мемуарах есть

сведения о том, что переселенцам удалось обосноваться, создать хозяйство, они все же хотят как можно скорее вернуться «домой». В описаниях Сибири присутствуют смешанные характеристики, показывающие различное, иногда противоположное восприятие болгарами этого обширного историко-географического региона. При этом, хотя рассказы и относятся к двум различным историческим миграциям болгар Бессарабии в Сибирь, обе модели переселения, добровольная и принудительная, могут объединяться метафорическим выражением «хождение по мукам».

© Е. Водинчар, 2021

---

## СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ

**Водинчар Е.** <https://orcid.org/0000-0003-0828-1997>

PhD, главный ассистент Института этнологии и фольклористики с Этнографическим музеем Болгарской академии наук: Болгария, г. София 1000, ул. Московская, 6а, тел.: +359 (87) 912-43-35; e-mail: v\_olena@abv.bg

---

## Siberia in the Memory of Bulgarians of Bessarabia

**Elena Vodinchar**

(Institute of Ethnology and Folklore Studies and Ethnographic Museum, Bulgarian Academy of Sciences: 6a, Moskovska str., Sofia 1000, Bulgaria)

**Summary.** *The article analyzes views of Siberia on the part of Bulgarians from Bessarabia. From the end of the 18<sup>th</sup> to the beginning of the 20<sup>th</sup> century, Bessarabia was a part of the Russian Empire; then, from 1945 to 1991, it was part of the USSR; and currently it is located on the territory of Ukraine and Moldova. Stories about migration to Siberia during the Stolypin reform of 1906 and at the time of de-kulakization in 1946, recorded from the older generation of Bessarabian Bulgarians born in the first half of the 20<sup>th</sup> century, reveal two opposing models of perception of Siberia — positive and negative. In the view of modern Bulgarians of Bessarabia, there is a significant influence of the second model on the first one.*

**Key words:** Bessarabia, Bulgarians, Siberia, migration, Stolypin reform, de-kulakization.

**Acknowledgements.** *The research is supported by the Institute of Ethnology and Folklore Studies with Ethnographic Museum, the Bulgarian Academy of Science, project KP-06-Rusia-2/27.09.2019 “Bulgarians of the Urals and Siberia in the 20<sup>th</sup> — 21<sup>st</sup> Centuries: History, Culture, Identity,” in the framework of bilateral cooperation between Bulgaria and Russia (2018–2019).*

**Received:** April 22, 2021.

**Date of publication:** June 25, 2021.

**For citation:** Vodinchar E. Siberia in the Memory of Bulgarians of Bessarabia. *Traditional Culture*. 2021. Vol. 22. No. 2. Pp. 101–110. In Bulgarian.

**DOI:** <https://doi.org/10.26158/TK.2021.22.2.008>

### References

**Barbarova A.** (1996) Pesnite byakha mai vse t'zhni [The Songs Seemed Sad]. In: Besarabskite b'lgari za sebe si [Bessarabian Bulgarians for Themselves]. Comp. by P.-E. Mitev, N. Chervenkov. Sofia: IMIR. Pp. 169–183. In Bulgarian.

**Belova E.** (2004) Migratsionnaya politika na yuge Rossiiskoi imperii i pereselenie bolgar v Novorossiiskii kraj i Bessarabiyu (1751–1871) [Migration Policy in the South of the Russian Empire and the Resettlement of Bulgarians in the Novorossiisk Region and Bes-

sarabia (1751–1871)]. Moscow: RGOTUPS. In Russian.

**Bodur F.** (1996) B'lgarin't bez zemya e kato ptitsa bez krile... [A Bulgarian Without Land is Like a Bird Without Wings...]. In: Besarabskite b'lgari za sebe si [Bessarabian Bulgarians for Themselves]. Comp. by P.-E. Mitev, N. Chervenkov. Sofia: IMIR. Pp. 190–203. In Bulgarian.

**Chervenkov N.** (2003) V granitsakh Rossiiskoi imperii [Within the Borders of the Russian Empire]. In: Chiishiya: ocherki istorii i etnografii bolgarskogo sela Gorodnee v Bessarabii [Chiishiya: Essays on the History and Ethnography of the Bulgarian Village of Gorodnee in Bessarabia]. Odessa: Astroprint. Pp. 118–155. In Russian.

**Chervenkov N., Duminika I.** (2013) Taraklii 200 let. T. 1 (1813–1940) [200 Years of Tarakliya]. Kishinev: S.S.B. In Russian.

**Dede I.** (1996) Po p'lya za Sibir... [On the Way to Siberia...]. In: Besarabskite b'lgari za sebe si [Bessarabian Bulgarians for Themselves]. Comp. by P.-E. Mitev, N. Chervenkov. Sofia: IMIR. Pp. 139–146. In Bulgarian.

**Doinov S.** (2005) B'lgarite v Ukraina i Moldova prez v'zrazhdaneto (1751–1878) [Bulgarians in Ukraine and Moldova in the Renaissance (1751–1878)]. Sofiya: Prof. Marin Drinov. In Bulgarian.

**Kishkilev Yu.** (1996) Sukhite stepi se prev'rnakha v plodorodna zemya [Arid Steppes Have Become a Fertile Land]. In: Besarabskite b'lgari za sebe si [Bessarabian Bulgarians for Themselves]. Comp. by P.-E. Mitev, N. Chervenkov. Sofia: IMIR. Pp. 139–146. In Bulgarian.

**Mitev P.-E.** (1996) Sotsiologicheskoto izmerenie [The Sociological Dimension]. In: Besarabskite b'lgari za sebe si [Bessarabian Bulgarians for Themselves]. Comp. by P.-E. Mitev, N. Chervenkov. Sofia: IMIR. Pp. 11–26. In Bulgarian.

**Pasat V.P.** (1993) Deportatsii iz Moldavii [Deportations from Moldova]. *Svobodnaya mysl'* [Free Thought]. 1993. No. 3. Pp. 52–61. In Russian.

**Vorobeva O.D., Rybakovskii L.L., Rybakovskii O.L.** (2016) Migratsionnaya politika Rossii: istoriya i sovremennost' [Migration Policy of Russia: History and Modernity]. Moscow: Ekon-Inform. In Russian.

© E. Vodinchar, 2021

---

## ABOUT THE AUTHOR

**Elena Vodinchar** <https://orcid.org/0000-0003-0828-1997>

E-mail: [v\\_olena@abv.bg](mailto:v_olena@abv.bg)

Tel.: +359 (87) 912-43-35

6a, Moskovska str., Sofia 1000, Bulgaria

PhD, Chief Assistant, Institute of Ethnology and Folklore Studies and Ethnographic Museum, Bulgarian Academy of Sciences

---



This is an open access article distributed under the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY4.0)